
Ympäristökeskustelu ja apokalyptinen retoriikka

Heikki Mäki-Kulmala

Lehtimiehen vanha nyrkkisääntö, ”huono uutinen on hyvä uutinen”, pätee ympäristöjournalismissiinkin. Toimittajan päällimmäinen velvollisuus on olla poliisi ja puhalttaa pilliinsä heti jos joku vahingoittaa tai kuluttaa kohtuuttomasti luontoa. Tästä perusvelvollisuudestaan johtuen ympäristötoimittajasta tulee pakostakin ilonpilaa, pahan ilman lintu ...

Pahan ilman linnun maailmannäkemyks ei kuitenkaan voi olla aivan läpeensä musta. Varoittajan roolin voi kokea mielekkääksi vain sellainen toimittaja, joka ainakin jossain määrin pitää ihmistä rationaalisenä eläimenä. Valistuksen ja oikeastaan koko klassisen filosofian perinnettä noudattaen ”varoitteleva toimittaja” pyrkii puhuttelemaan ihmisissä tätä ”sielun rationaalista osaa”, intellektiä.

Mikäli tällainen toivo kokonaan katoaa, silloin journalistiikan koko luonne muuttuu radikaalisti: varoittelun ja valistuksen sijaan astuu *apokalypsi*.

Apokalypsi

Sana ”apokalypsi” tarkoittaa, kirjaimellisesti tulkittuna, salaisuuden tai kätkeyn totuuden paljastumista (kreik. apo=pois, kalyptra=verho, peit-

to). Se ei kuulunut kreikkalaisten filosofien keskeissanastoon, vaan se tuli näkyvästi esiin vasta Uudessa testamentissa.

Kreikkalainen filosofia ja tiede olivat kiinnostuneet kaikesta siitä, mikä oli ikuisesti samana pysyvää (geometria, tähtitiede, platoniset ideat jne.), mutta juutalainen ajattelutapa oli syvästi historiallista. Jahve oli ”historian Jumala”, ja Israelin heimon historia ymmärrettiin juutalaisessa kulttuurissa yhtenäiseksi kertomukseksi, jolla oli selvä mieli ja juoni: Jumalan lupaus antaa heille takaisin kerran menetetty maa ja valtakunta. Historia oli kuin tarkasti ammuttu nuoli, joka kiisi tuota maaliaan ja samalla täyttymystään kohti. Tällaista historiannäkemyksiä nimitetään *eskatologiseksi*, ”lopunajalliseksi”.

Kristinusko omaksui nämä juutalaisen ajattelutavan perusrakenteet, joskin se samalla tulkitsti niitä radikaalisti uudelleen: Yhden kansan sijasta se puhui koko ihmiskunnasta. Valtakunnan uudestiluomisen sijasta puhuttiin koko luomakunnan syvällisestä uudistumisesta, kaiken pahan voittamisesta jne.

Eskatologisessa historiannäkemyksessä historian loppu (ja täyttymys) on samalla myös pahuuden, vääryyden, valheen ja sorron loppu. Näin on ymmärrettävää, että uskonnollis-runol-

linen mielikuvitus loihti aikojen loppuun näyn suuresta taistelusta, jossa pahuuden päämies ja hänen joukkonsa lopullisesti lyödään.

Lopun aika ja vallankumous

Viimeisiin aikoihin on sijoitettu myös ajatus ”viimeisestä tuomiosta”, jossa tulevat esiin kaikkien ihmisten kaikki teot: niin vallanpitäjien huolella kätketyt rikokset kuin myös ”työtätekevien ja raskautettujen” nimetön kärsimys. Näin apokalypsi on ollut sorrettujen radikaalia teologiaa. Vallankumous voidaan ymmärtää maailmanlopun kuvajaiseksi ja päinvastoin.

Eskatologinen aalto nousi juutalaisuudessa aina kansallisten katastrofien (vieraat valloittajat, uskonnollinen vaino jne.) aikoina. Kulloinkin katastrofi tulkittiin pahuuden viimeiseksi voimannäytöksi, jota ”aivan kohta” seuraisi viimeinen taistelu ja sitten ”ikuisen onnen aika”.

Vaurauden ja hyvinvoinnin aikoina — tai vauraiden ja hyvinvoipien ihmisten parissa — juutalaisenkin uskonnon ”lopunajallinen impulssi” vaimeni huomattavasti. Ylä- tai keskiluokkaa edustaneitten fariseusten ja sittemmin rabbiinien uskonto oli ajoittain hyvinkin ”kreikkalaistyyllistä” laki- ja järkeisoppia. Sen mukaan ”tämä maailma” oli ainoa mahdollinen, joten yhteiskunnalliset uudistukset, lainsäädännön kehittäminen yms. oli mitoitettava sen mukaisesti. (Veijola, 1982; Knuutila, 1983)

Sama järjen ja apokalypsin jännite voidaan nähdä myös kristinuskon historiassa. Valtakirkoksi tulon jälkeen kristittyjen puhe lopun ajoista vaimeni melkein kuulumattomiin.

Lopun aikojen teemasta tuli ”poliittinen tiedostamaton”. Se tosin ryöpsähti aika ajoin esiin hyvinkin rajusti ristiretkien ja tietysti talonpoikaiskapinoitten aikoina. Aina Ranskan suureen vallankumoukseen asti kaikki eurooppalaiset kansannousut — tai niiden johtajat — kuvittelivat ryhtyvänsä juuri siihen suureen taisteluun,

josta Ilmestyskirjassa kerrotaan. (Cohn, 1961)

Myöhemmät vallankumousliikkeet ovat ainakin ”ilmitasolla” luopuneet uskonnollis-eskatologisesta puhetavasta. Esimerkiksi kommunistinen liike uskoi luoneensa ateistis-materialistisen ”tieteellisen maailmankatsomuksen”.

Kuinka pitävää tämän maailmankatsomuksen tieteellisyys oli, ja oliko se todellisuudessa pääsyt lainkaan irrottautumaan eskatologisen ajattelutavan otteesta? Ensimmäisessä historianfilosofisessa teesissään Walter Benjamin vertasi materialistista historiannäkemyttä 1800-luvulla suurta huomiota herättäneisiin shakkikoneisiin. Nämä koneethan olivat silmänlumetta — laitteeseen oli aina kätketty mies, joka teki siirrot. Benjaminin mukaan vallankumousliikkeiden maailmankuvan tieteellisyys oli illuusiota. Tieteellisen näköiseen käsitteistötykseen (vaikkapa ns. marxismi-leninismiin) oli ovelasti kätketty taitava shakinpelaaja — eskatologinen teologia. (Benjamin, 1979, 255)

”... ja rajattoman vapaa”

Lopunajallinen liike ei ole vain kapinaa jotain tiettyä yhteiskuntajärjestystä vastaan. Vuoden 1968 iskulause ”Kieltäminen on kielletty” ilmentää osuvasti tuollaisen liikkeen perustuntoja. Nouseva vallankumous on — Antonio Gramscin sanoin — ”ääretön, luonteeltaan arvaamaton ja rajattoman vapaa”:

Kuka osaisi kuvitella ja nähdä ennalta ne välittömät seuraukset, jotka saa aikaan loputtomien, vielä eilen vailla tahtoa ja valtaa eläneiden joukkojen puuttuminen historialliseen luomis- ja tuhoamisprosessiin? Koska niillä ei milloinkaan ole ollut ”tahtoa ja valtaa”, ne pyrkivät näkemään jokaisen julkisen ja yksityisen toimenpiteen ilmentävän omaa tahtoaan ja saavuttamaansa valtaa. Ne kokevat todellisuuden salaperäisen vihamieliseksi ja tahtovat tuhota kaiken perustuksiin myöten. (Gramsci, 1976, 260)

Tähän äärettömyyden ja kaikkivaltiuuden kokemukseen liittyy myös Georg Lukacsin *Ge-*

schichte und Klassenbewusstsein -teoksen perusajatus proletariaatista historian ”subjekti-objektina”. Proletariaatin ulkopuolella ei tämän mukaan ole mitään ”toista”, objektia eikä liioin toista subjektia, joka voisi rajoittaa sen vapautta.

Kristillinen ”äärivasemmistolaisuus” perustlee itseään tietenkin teologisesti: Pelastunut ihminen on ”uusi luomus”. Hän ei ole enää perisyntyn otteessa, vaan on palannut ”alkuperäiseen” paratiisilliseen olotilaansa Jumalan välittömään yhteyteen. (Mystikot puhuivat jopa ”unio mysticasta”, ihmisen sulautumisesta Jumalaan.) Tästä taas tuntuisi seuraavan, että pelastunut ihminen ei tarvitsisi minkäänlaisia lakeja tai moraalikoodekseja, ei mykkiä pakkoja eikä puhuvia pakottajia. Paratiisillisen viattomuuden tilaan palautunut ihminen voi taas ilman estoja ja häpeää tyydyttää kaikkia halujaan. (Passmore, 1970, 134-148)

Kristillisessä teologiassa tällaista lain hylkäävää pelastusopin tulkintaa nimitetään *antinomismiksi*. Antinomistisille lahoille on ollut usein tyypillistä radikaali lopunajallisuus ja mystinen kommunismi. Ajan mittaan ne ovat saaneet myös orgiastisia piirteitä. (Bengt Pohjansen romaani *Kristalliarkki* on erinomainen ja tosiasioihin perustuva kuvaus eräästä tällaisesta lahosta, Pohjanen, 1987)

Radikaali subjektivismi

Lopunajalliset liikkeet eivät julista tuhoa vain ”tälle maailmalle”, vaan myös kaikelle sen tiedolle ja viisaudelle”, sillä tämän maailman viisaus on hullutus Jumalan silmissä” (IKor.3:19). Samalla kun he kääntävät selkensä normaaleille tieteen, juridiikan jne. pelisäännöille, he korottavat oman välittömän kokemuksensa korkeimmaksi ja erehtymättömäksi episteemiseksi auktoriteetiksi. Myös kanonisoituja tekstejä he katsovat tulkitsevansa ”ainoalla oikealla tavalla” jumalallisen inspiraation opastamina. Akateec-

misten filologien, eksegeetikkojen — tai oikeastaan kaiken tieteen — vuosisataisen uurastuksen tulokset apokalyptinen näkijä voi ohittaa olankohautuksella. (Böhme, 1988, 384)

Toisaalta apokalyptinen retoriikka ei pyrikään vakuuttamaan sitä, mitä Chaim Perelman kutsui ”universaaliksi kuulijakunnaksi”. (Crosswhite, 1989) Apokalypsi haluaakin pirstoa yleisön, poimia sieltä esiin harvat ja valitut, ja erottaa heidät suruttoman enemmistön sokeasta massasta: ”Autuas se, joka ottaa tämän kirjan ennustuksen sanoista vaarin” (Ilm.22:7; Böhme, 1988, 385-386)

Apokalypsi ja autenttisuus

Apokalyptisen retoriikan kyvyttömyys/haluttomuus vakuutella ”universaalia kuulijakuntaa” ei välttämättä kuohi sen vetovoimaa. Päinvastoin, universaaliin vakuuttavuuteen pyrkivä puhe (esim. tiede, lakiteksti jne.) tulee väistämättä hyvin varovaiseksi, tekniseksi, ja joskus piinallisen harmaaksi. Kun tällainen puhe on suunnattu kaikille, ”kenelle hyvänsä”, koetaan se helposti anonyymiksi. Apokalyptinen retoriikka voi taas estoitta esiintyä hyvin autenttisena. Kun se puhuu aina ”pienelle autuaitten joukolle”, voi kuulija kokea, että häntä puhutellaan ”juuri-hänenä” (tai ”juuri-meinä”, ”meikäläisinä”).

Tieteellisen tiedon omaksuminen, jännittävimpienkin uusien löytöjen tai keskustelujen seuraaminen, vaatii myös melkoisen määrän arkista työtä ja vaivaa. Mutta apokalyptinen retoriikka voi hillittömässä subjektivismissaan luvata uskoville oikotien viisauden ylimmille huipuille. Ilmestyksen kokemisen jälkeen voidaan kaikki ”tämän maailman viisaus” julistaa kuolleeksi roinaksi.

Tieteen ajatusmaailma on melko tarkkaan sitä, mitä Hegel kutsui ”huonoksi äärettömyydeksi” (Schlecht-Unendlich), sillä kaikenkäsittävän tieteellisen kokonaiskuvan saaminen jostakin asi-

asta on yhtä toivoton urakka kuin kaikkien kokonaislukujen luetteleminen. Psykkisesti tällaista ikuista vajavaisuutta ja epävarmuutta on vaikea kestää. Ihmisellä on jokin hyvin syvällinen tarve ”valita absoluuttisesti absoluuttinen” (Kierkegaard), tehdä jotain tai olla jotain ”kaikesta sielustaan ja kaikesta sydämestään”. (Vrt. Heidegger, 1986, 305-310) Apokalyptinen retoriikka löytää siis helposti vastakaikua niiden ihmisten parista, jotka haluavat ”vakavasti ja päättäväisesti” kantaa jostakin huolta, antautua jollekin asialle.

Ekokatastrofi ja apokalypsi

Perikadon visiot ovatkin tieteen vastaisen tietois-
taikauskon naamioituja muotoja.

Ulrich Beck

Hiilidioksidin lisääntyminen ilmakehässä, aavikoituminen tai väestöräjähdykset ovat prosesseja, joista on jo melkoinen määrä tiedeyhteisön ankaran kontrollin lävistänyttä tietoa. Se tieto on lievästi sanottuna pahaenteistä. Maailmanlopun ennusteita ei tänään synny vain uskonnollisten julistajien hurjistuneessa mielikuvituksessa, vaan niitä tulostavat myös tieteellisten tutkimuslaitosten tietokoneet.

Niistä puhuvat tieteellisesti kouliintuneet ihmiset esim. Eero Paloheimo tai Pentti Linkola — jotka omasta mielestään pohjaavat ajattelunsa vain tosiasioihin, yleisesti tunnettuihin luonnolakeihin ja loogisiin päättelysääntöihin.

Mutta mitenkä pitävää tämän ”tieteellisen profetian” tieteellisyys lopulta on? Paloheimon ja Linkolan teksti on kyllä armottoman ja aukottoman tieteellisen näköistä ja tuntuista. Mutta voisiko heidänkin käsitteellisten apparaattien sisäältä löytyä sittenkin se sama shakkimestari, eskatologinen teologia, joka Walter Benjaminin mukaan oli kommunistisen liikkeen ”tieteellisen maailmankuvan” ydin.

En halua arvioida esim. Paloheimon tai Linko-

lan kirjoituksia luonnontieteen, ekologian näkökulmasta. Mutta mitä niiden retoriikkaan tulee, niin monia selviä ilmestyskirjallisuuden laji-tyyppejä piirteitä on aivan mahdoton olla huomaamatta:

1) Molemmat puhuvat erityisestä ajatteluvasta/kyvystä, joka on niin harvinainen, että sitä tavataan vain prosentin murto-osalla ihmisiä. Toisaalta tuo ajattelu operoi niin yksinkertaisten asioiden kanssa, että oivaltamiseen riittäisivät melkein jokaisen alakoululaisen kyvyt ja tiedot. Kyse on siis *halusta* ajatella tai uskoa tietyllä tavalla.

Näin retoriikka luo omalaatuisen ”meidän” tai ”meikälaisten” yhteisön, joka osaa (toisin kuin ”he”, ”pimeydessä vaeltajat”) nähdä epäolennaisuuksien verhon takaa ”suuren ja yksinkertaisen Totuuden”. (Hyvärinen, 1991)

2) Molemmat yhtäältä vannovat tieteen (ja vain tieteen) nimiin, mutta toisaalta tieteessä on heidän mukaansa vallalla turhanaikainen näperely, hiustenhalkominen jne. Tiedemiehet eivät heidän mukaansa halua tai uskalla ”ajatella johdonmukaisesti loppuun asti”, luoda suuria kokonaisuuksia.

Mihin tällainen kritiikki perustuu, ja mitä kriteeriä käyttäen jokin osa tieteestä voidaan leimata ”turhaksi skolastiikaksi”? Ylin auktoriteetti ei siis olekaan tiede, vaan ”suuri ja yksinkertainen Totuus”. Kaikki sitä ”hämärtävä” tai problematisoiva keskustelu on turhaa ja vahingollista viisastelua. (vrt. Linkola, 1989, 157-158; Paloheimo, 1989, 241-243)

3) Linkola kysyy eräissä kirjoituksessaan, että ”kuinka voidaan filosofisesti ja älyllisesti alentua niin alas”...että ”voidaan kuvitella tuhon ja sukupuuton uhkan väistyvän vaihtamalla joitakin kemikaaleja toisiin, rakentelemalla suodattimia ...ilman että kajotaan koko järjestelmään, koko kulttuuriin?” (Linkola, 1989, 193) Nämä rivit suorastaan huokuvat eskatologisen revolutionaristin lahkolaista ylpeyttä, joka ei salli hä-

nen alentua ”näpertelemään” mitään tämänpuoleisessa maailmassa.

Neuvostoliitossahan ei koskaan vajottu älyllisesti näin alas! Siellä ei juuri koskaan rakenneltu suodattimia, eikä vaihdeltu kemikaaleja toisiin, vaan tehtiin juuri niitä Linkolan haikailemia titaanien töitä: pantiin uusiksi *koko* kulttuuri ja järjestelmä, luotiin *kokonaan* uudenlaista ihmistä ...

4) Ero Paloheimo päättää kirjansa *Maan tie* seuraavaan sanaryöppyyn: ”Muutos edellyttää, että tiedemichet lopettavat omien kapeiden tutkimustensa parissa pakertamisen, taiteilijat ja kirjailijat lakkaavat tekemästä viihdettä yleisöleen, filosofit havahtuvat logiikkakaavojensa keskeltä tärkeimpään tehtäväänsä tänään ja että kaikki nuo, miljoonien yksilöiden maailmanlaajuisena rintamana — oman kansallisuutensa, rotunsa, uskontonsa ja vanhentuneet poliittiset aatteensa unohtaan, kaikesta muusta, leipätyöstään, omasta ammatillisesta karreristaan, ystäväistään ja perheestään, pikkuporvareiden paheksunnasta, henkilökohtaisesta turvallisuudestaan ja tulevaisuudestaan, letkautuksista, naurusta ja pilkasta piittaamatta — karjaisevat kuorossa megafoniin: maailman suunnan on muututtava!” (Paloheimo, 1989, 242-243)

Tällaisiin vuodatuksiin hurmaantuneen ihmisen kannattaa aina kysellä itseltään, mikä hänelle on lopulta tärkeintä. Sekö että maailman muutosten suunta todella muuttuisi, vai onko tärkeämpää jokin muu: täydestä sydäimestä tekemisen hurmio, ”kaiken muun” unohtamisen hurmio, maailmanlaajuisten rintamien muodostumisen hurmio, huudot megafoniin...

Paloheimon loppukaneetissa on niin vahva seksuaalinen lataus, että hän olisi voinut vallan hyvin päättää kirjansa sanoihin: ”karjaisevat kuorossa megafoniin: NYT MINULTA TULLEE!!!”

Lopun aikojen loppu?

Apokalyptinen retoriikka on aikojen varrella yllyttänyt ihmisiä varsin usein varsin julmiin ja järjettömiin tekoihin. Syyteaineisto olisi ehkä riittävä elinkautiseen kuritushuonetuomioon. Mutta tällainen menettely ei sittenkään taida olla sen paremmin mahdollista kuin järkevääkään.

”Lopunajallinen impulssienergia” ja maailmanlopun odotus lienevät eräs antropologinen vakio, kaikissa yhteiskunnissa tavattava seikka. Erityisen voimakas se on ollut juutalaisen ja kristillisen kulttuurin piirissä. Sitä ei voi poistaa, mutta sen kanssa on mahdollista tulla toimeen huonommin tai paremmin. On esimerkiksi hyvä tietää, että apokalypsi saattaa piileskellä puhtaasti luonnontieteelliseltä vaikuttavan ajatusrakennelman ytimessä.

Mutta lopunajallisuutta ei tarvitse pitää vain välttämättömänä pahana. Teologi Risto Uro kirjoittaa:

(A)Apokalyptiikalle tyypilliset visiot uudesta maailmasta ja luomakunnan vapautuksesta pyrkivät toimimaan radikaaleina vaihtoehtoina nykyiselle järjestykselle, ei vain rauhoittavina kaikki päättyy hyvin -lupauksina. Tämä profetallinen elementti alkukristillisyydessä tulisi ottaa entistä vakavammin.

...

En etsi uskonnollista tai poliittista fanatismia. En myöskään usko, että apokalyptiset näyt ja unet pelastavat maailmamme. Mutta minulla on aavistus, että Jeesuksen radikaali julistus Jumalan valtakunnasta ja ristien tien esimerkki sisältävät sellaisia näkökulmia, jotka ovat ajankohtaisempia kuin koskaan. (Uro, 1988)

Ehkä apokalyptiset näyt ja profetiat ovat mahdollittomia ja vaarallisia, jos niitä yritetään toteuttaa kirjaimellisesti ja kokonaan. Ehkä on tyydyttävä vain — Walter Benjaminin sanoin — ”messiaanisen sirpaleisiin”. (Benjamin, 1979, 265) Myös Fredric Jameson on, paljolti juuri Benjaminin tukeutuen, antanut apokalyptiselle julistukselle myös positiivisen arvon. Se on hänen mukaansa jonkinlainen ”indeksi”, muistutus että

sivilisaation loistavimmillakin saavutuksilla on kääntöpuolensa ja hintansa. (Benjamin, 1978, 258; Jameson, 1986, 286-299)

Journalisti ei tietenkään saa olla tällaisen radikaalin tuskanhuudon tukahduttaja.

Kirjallisuus

- BECK, Ulrich. Riskiyhteiskunnan vastamyrykät. Vastapaino 1990.
- BENJAMIN, Walter. Illuminations. Fontana 1979.
- BÖHME, Gernot. Natur und Subjekt. Suhrkamp 1988.
- COHN, Norman. The Pursuit of Millennium. Harper 1961.
- CROSSWHITE, James. Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. Philosophy and Rhetoric, Vol 22 (1989) 157-173.
- GRAMSCI, Antonio. Työväenluokan yhtenäisyys. Edistys 1976.
- HEIDEGGER, Martin. Sein und Zeit. Tübingen 1986.
- HYVÄRINEN, Matti. Huuto symbolina. (ilmestyy myöh.)
- JAMESON, Fredric. The Political Unconscious, Methuen & Co 1986.
- KNUUTTILA, Simo. Tiede, luonto ja ihminen keskiajalla. Teoksessa: KOSTIAINEN, Auvo (toim.). Ihminen ja luonto. Turun yliopiston historian laitos 1983.
- LINKOLA, Pentti. Johdatus 1990-luvun ajatteluun. WSOY 1989.
- PALOHEIMO, Eero. Maan tie. WSOY 1989.
- POHJANEN, Bengt. Kristalliarkki (romaani). Pohjoinen 1987.
- PASSMORE, John. The Perfectibility of Man. Duckworth 1970.
- URO, Risto. Alkukristillisyyden apokalyptisena liikkeenä. Teoksessa: SAARINEN, Risto & URO, Risto (toim.). Lopun ajat eilen ja tänään. Kirkon tutkimuskeskus 1988.
- VEIJOLA, Timo. Ihmisenä Jumalan maailmassa. STKSJ 1982.